

Een rondwandeling door Historisch Amersfoort

De Koppelpoort

Foto: Madelon van de Water

Rondlopend door Amersfoort waant u zich moeiteloos een aantal eeuwen terug in de tijd. De historische binnenstad telt maar liefst 380 rijksmonumenten. Niet voor niets is het centrum tot beschermd stadsgezicht uitgeroepen. De vele bruggetjes, smalle steegjes en oeroude panden....Amersfoort ademt historie uit! In vroegere tijden wierpen de bewoners vluchtburchten op: verhogingen van aarde en omgeven door palissades en grachten. De kastelen en ommuurde kloosters spreken nog steeds tot de verbeelding. De gewone mensen vonden hier vaak beschutting tegen rondzwervende benden.

Het bouwen van stenen muren, met poorten en ophaalbruggen, was in de middeleeuwen één van de belangrijkste stadsrechten. In 1259 kreeg Amersfoort haar stadsrechten van de bisschop van Utrecht, Hendrik van Vianden. Natuurlijk had de landsheer daar zelf ook voordelen van. Een versterkte nederzetting kon bijdragen tot de verdediging van zijn eigen grondgebied. De ommuringen van steden was echter een kostbare aangelegenheid.

Door het ontbreken van natuursteen in onze streken moest men stenen laten bakken en soms over grote afstanden vervoeren. Er gingen dan ook tientallen jaren overheen voordat de versterking van de 1550 meter lange stadsverdediging een feit was geworden. Uw rondwandeling begint bij één van de meest fraaie en tot de verbeelding sprekende bouwwerken van deze mooie stad:

De Koppelpoort.

Het unieke verdedigingswerk **De Koppelpoort** roept in haar volle breedte beelden op uit een periode waarin de bewoners zich in tijden van gevaar en na het vallen van de avond veilig konden voelen. Dan werden de landpoorten gesloten en werd het massieve eikenhouten balkenschot met behulp van de dubbele tredmolen in de opening boven het water neergelaten. Poortwachters zorgden er voor dat de burgers 's nachts rustig konden gaan slapen. De Koppelpoort moet rond 1400 n. chr. gebouwd zijn en is onderdeel van de eerste verdedigingsmuur die rond 1300 n. chr. om middeleeuws Amersfoort heen gebouwd werd.

Deze poort is waarschijnlijk niet alleen gebouwd als verdedigingswerk, maar heeft wellicht ook nog een functie gehad in het waterbeheersysteem van de stad. Toch heeft het voortbestaan van de Koppelpoort aan een zijden draadje gehangen. Toen aan het einde van de negentiende eeuw stemmen opgingen om deze oude en intussen vervallen poort te slopen, voerde de oudheidkundige vereniging Flehite een succesvolle strijd voor het behoud.

Mede hierdoor kon stadsarchitect W.H. Kam, samen met de befaamde rijksbouwmeester Cuypers, in 1885 het spraakmakende restauratieplan ontwerpen. Zo markeert dit gebouw in feite ook de start van de Amersfoortse monumentenzorg. In 1996 werd de Koppelpoort wederom onderworpen aan een grondige restauratie, waarbij het credo "behouden gaat voor vernieuwen" hoog in het vaandel staat. Dat deze restauratie succesvol is verlopen blijkt wel uit de toekenning van de Europa Nostra Award in 1998.

We lopen verder langs het oude haventje van de Kleine Spui.

We passeren hierbij **het Proeflokaal** van Bierbrouwerij De Drie Ringen.

Deze bierbrouwerij is opgericht door de directie van voormalig bierhuis Phoenix en is Amersfoorts' enige overgebleven ambachtelijke bierbrouwerij. Amersfoort was tot ver in de 17^e eeuw een echte bierstad, waar de brouwers een gewichtig gilde vormden. Opmerkelijk is dat Phoenix in 1917 al met alcoholvrij bier op de markt kwam.

Aan de overkant van de gracht is op Grote Spui nr. 11 de **Nederlandse Beiaardschool** gehuisvest. Er zijn wereldwijd nog maar twee beiaardscholen, de andere school staat in Mechelen, België.

De aspirant beiaardiers kunnen af en toe oefenen op het carillon van de Onze Lieve Vrouwe Toren, ook wel de Lange Jan genoemd. Hier zit een groot carillon in, waar ook nog geregeld concerten op te horen zijn.

Op de hoek van de straat zien we het net voor 1900 gebouwde **Museum Flehite** staan.

We gaan echter links af en direct daarna rechts af over het heksenbruggetje bij het witte huisje.

Op het **Heksenbruggetje**, de naam zegt het al, werden vermeende heksen in de gracht gegooid. De bijgelovige burgers geloofden namelijk dat heksen holle botten hadden. Wanneer je bleef drijven, was het bewijs geleverd dat je een heks was en werd je ter dood veroordeeld. Meestal belandde je dan op de brandstapel. Wanneer mensen niet bleven drijven en verdronken, waren ze in ieder geval geen heks!

Het **Witte Huisje** heeft een geheel eigen plaats in de geschiedenis van Amersfoort. Hierin was vroeger een klein cafeetje gevestigd, waar de koorleden van nabijgelegen kerken op zondag een borreltje gingen drinken als de voorganger aan zijn soms erg lange preek begon. Eén der koorleden, meestal de jongste, moest dan op wacht staan en de anderen waarschuwen wanneer de preek bijna af zou lopen. Dat ook de jongste wel eens een borreltje mee kwam drinken, waardoor het hele koor te laat kwam moge duidelijk zijn! Bijnaam voor het Witte Huisje is dan ook wel het Witte Kerkje.

Links van de heksenbrug ligt **Het Havik**, waarschijnlijk samen met de Bloemendalse straat de eerste straat die rond 1100 n. Chr. in de boerennederzetting, grenzend aan de Eem, ontstond. Aan deze haven vestigden zich vooral de bierbrouwerijen, die voor transport van ijs en tonnen bier voornamelijk aangewezen waren op scheepvaart en de doorvoerweg naar Hoogland, Maarn en Doorn.

We houden op het Havik voorbij het bruggetje links aan en lopen langs de gracht naar de Muurhuizen

De Amersfoortse **Muurhuizen** vormen in hun situering een stedenbouwkundig unicum. Van de oude stadsmuur uit 1300 n.Chr. is bijna niets teruggevonden. Zij moet in de loop van de 15^e eeuw grotendeels zijn afgebroken nadat de eigenlijke functie verloren was gegaan door de bouw van een nieuwe, 2850 meter lange buitenmuur om de reeds uitdijende stad.

Met de vrijgekomen kostbare bakstenen werden voor een deel de huizen gebouwd die het oude verloop van de muur nauwkeurig volgen. Ze vormen nog steeds een herkenbare binnenring in de oude binnenstad van Amersfoort.

U ziet nu nr. 199, bijgenaamd het Sluisje, omdat onder het pand de gracht doorstroomd.

We gaan rechtsaf, door de Kerkstraat langs de Appelmarkt naar de Groenmarkt.

In het **Mandaathuisje**, nu Café ‘Onder de Linde’ richtte in 1337 de bisschop van Utrecht een kapittel van 10 kanunniken op en voegde dat toe aan de St. Joriskerk. De kanunniken woonden bij elkaar in afzonderlijke huisjes ter hoogte van de Papehofstede. Dit complex was een apart rechtsgebied midden in de stad, waar de stedelijke overheid geen zeggingsrecht had (mandaatgebied). Slechts één van de woningen is bewaard gebleven en wordt aangeduid met de naam Mandaathuis. Het

huis dateert uit ongeveer 1530 en werd al in 1795 ‘Onder de Lindeboom’ genoemd.

We lopen door naar de De Hof.

De Hof dankt zijn naam aan het feit dat hier destijds een bestuurlijke en administratief centrum was gevestigd van de bisschoppelijke domeinen en Eemland van de Bisschop van Utrecht. Bij opgravingen in 1991 zijn gedeelten van een waterput uit de tweede helft van de 14^e eeuw teruggevonden. In 1996 is deze waterput gereconstrueerd op zijn oorspronkelijke plaats. Ook vond men daar zeldzame zilveren munten (1354-1380), dobbelsteentjes, speelkootjes, veel aardewerk, houten kommen en mondharpjes.

Nog altijd bevindt zich vijf meter onder het huidige straatniveau het welwater.

Hoe groot de stad ook wordt, de Hof zal altijd het centrum van Amersfoort blijven. Hier zijn veel cafés, vinden grote evenementen plaats en is er elke vrijdag en zaterdag markt. En dit is al bijna 750 jaar zo!

Amersfoort is ontstaan rond de hofstede van de bisschop van Utrecht. Bij de hofstede hoort ook een hofkapel, voorganger van de Sint-Joriskerk. Alles wijst er nu op dat de bisschoppelijke hof zich bevond op de plaats van de huidige Joriskerk, die nu uiteraard vele malen groter is dan de toenmalige hofkapel.

De huidige **Sint-Joriskerk** (1534) werd in de 13^e eeuw al gewijd. Slechts de toren bevat nog gedeelten uit de begintijd.

In 1340 brandde een groot deel van de binnenstad binnen de oude singels af met inbegrip van een belangrijk stuk van deze kerk.

De kerk werd vergroot en daarbij werd om de toren heen gebouwd. Men kan nu in de kerk om de toren heen lopen. De st. Joriskerk is zeker de moeite waard om van binnen te bekijken!

We lopen naar de Zevenhuizerstraat om even een blik te werpen op

Grand-café In den Grooten Slock. Dit is het oudste café van Amersfoort. Het pand stamt uit de 16e eeuw en ademt ook die sfeer uit.

Een ieder die de sterk overgebouwde verdieping ziet raakt sterk onder de indruk van dit karakteristieke pand.

We lopen terug naar De Hof en via het steegje aan de overkant van De Hof (de Marktgang) komen we in de Krommestraat.

De Krommestraat is het leukste winkelstraatje van Nederland. Goede restaurants en unieke winkeltjes kenmerken deze straat met haar oude panden. De Speelboek is voor een ieder die van kinderboeken en speelgoed houdt een zaak om uren in rond te struinen, terwijl verderop in de straat kunstgaleries en antiquairs zich gevestigd hebben. En bij modelbouwend Nederland is het ‘Märklinwinkeltje’ een begrip. In het pand van Krommenstraat 14a is sinds 1900 de stoffen- en furniturezaak van de familie Schwitzner gevestigd.

*En natuurlijk gaan wij bij **Rijdes aan de Gracht** naar binnen waar we gastvrij onthaald worden. Onder het genot van een lekker vers kopje koffie of cappuccino met heerlijke zelfgemaakte appeltaart rusten we even uit. U kunt hier ook voortreffelijke lunchen met broodjes en bagels, allen vers afgebakken en desgewenst met heerlijke salades geserveerd.*

Via het steegje naast Rijdes aan de Gracht komt u bij de instapplaats van de **Stichting Waterlijn**. Deze vrijwilligersorganisatie houdt jaarlijks van april tot de herfstvakantie rondvaarten door de grachten. Dit is een geweldige manier om Amersfoort (van een andere kant) te leren kennen. Een plaatsje kunt u reserveren in hun winkeltje aan de Krommestraat nr. 5, waar u ook terecht kunt voor rondleidingen door 't Gilde (033-4654636).

Wij vervolgen de wandelingen en lopen de Krommestraat uit. We gaan rechtsaf de Langestraat in.

De **Langestraat** is door de eeuwen heen altijd de winkelstraat van Amersfoort gebleven. Al wandelend ziet u links van de straat de oude vismarkt.

De Vismarkt ligt aan de haven op de Korte Gracht, een van oudsher (1650 tot 1850) noodzakelijke locatie in verband met de snelle verbinding via de gracht met het buitengebied.

Aan de **Korte Gracht** hebben beroemde mensen gewoond: op nr. 24 vindt u het geboortehuis van Johan van Oldebarnevelt (1547-1619). En aan de overkant van de Gracht vinden we op nr. 11 het Mondriaanhuis, waar Piet Mondriaan (1872-1944) geboren is. Het naastgelegen witte gebouw is het voormalig schoolpand, waar Piet's vader hoofdmeester was. Tegenwoordig is hier het **Mondriaan Museum** gehuisvest.

We lopen verder door de Langestraat en gaan rechtsaf de Lievevrouwestraat in.

We lopen door dit oeroude steegje naar het plein **Lieve Vrouwekerkhof**, waar vroeger een kapel ter ere van Onze Lieve Vrouw stond. Naast dit kapelletje werd rond 1444 begonnen met de start van de bijna 100m. hoge **Lieve Vrouwetoren**, die in 1500 voltooid was. In 1787 Schilde Willem V in Amersfoort, waarbij zijn leger in deze kapel verbleef. Terwijl één soldaat met zijn mes roest zat te krabben, waren anderen bommen aan het vullen met buskruid. Er sprongen wat vonken van het mes over en de gevolgen laten zich raden. De kapel was

verwoest, maar de toren bleef gespaard. Deze toren, *die het kadastrale middelpunt van Nederland* vormt, heeft twee carillons, die momenteel 100 klokken omvat. Beide carillons kunnen separaat door beiaardiers bespeeld worden.

Links van de toren bevindt zich het **Kapelhuis** (1500) in de Krankeledenstraat. De zieken die op genezing hoopten, moesten daar hun beurt afwachten.

We steken het plein diagonaal over en lopen via de Breestraat, over de Bollenbrug naar de Westsingel. Op deze singel gaan we rechtsaf, terug in de richting van het Spui.

Aan de Westsingel ligt het oude **stadhuis** (1780) wat gebouwd werd door Abraham Cohen, een rijke tabakshandelaar. In 1804 koopt Het Rijk de woning over en vestigt daar het

bureau Algemene Werving van militairen. Na de oorlog staat de woning in 1816 weer te koop en heeft het gemeentebestuur interesse om er haar Stadhuis in te vestigen.

In eerste instantie wordt het huis gehuurd, maar in 1829 koopt de gemeente het voor f 12.000,--.

Wanneer we verder lopen komen we langs

De Mannenzaal Sint-Pieter Gasthuis.

Ooit (eind 14e eeuw) begonnen als ziekenhuis voor de allerarmsten (mannen en vrouwen), later bestemd voor kostkopers (kost en inwoning in ruil voor afstaan van bezit) en tenslotte gebruikt als gasthuis voor oude mannen onder streng

regime. U kunt hier rondleidingen krijgen en zien hoe de gastelingen leefden in 1907 (sluitingsjaar).

Dit is het enige gasthuis in Europa in de staat van 1907 met een inrichting (o.a. bedsteden) en gebruiksvoorwerpen uit die tijd.

In elke slaapzaal bevonden zich 22 bedsteden, die lange tijd elk door twee gastelingen moesten worden gedeeld. Het was maar goed dat destijds de mensen halfzittend sliepen. Men dacht namelijk dat als je ging liggen het bloed naar je hoofd zou stromen, waardoor je gek zou kunnen worden!

Wanneer we nu verder lopen, komen we weer uit bij restaurant 't Croontje aan de Spui en vlakbij de Koppelpoort. Dit restaurant is de oude herberg Het Turfkot.

*U heeft nu slechts een gedeelte gezien van prachtig Amersfoort!
We hopen dat u ervan genoten heeft en zien u graag terug op een terrasje, rondvaartboot of bij een van al die mooie culturele evenementen.*

*En vergeet dan niet dat u bij Rijdes aan de Gracht altijd welkom bent.
De lunch en de koffie met appeltaart staan voor u gereed.*

*Januari 2005
Voor Peter en Jolanda Rijdes
Aangeboden door Hans en Bettie Rombouts
Bedankt voor jullie gastvrijheid!*